

ОСОБЛИВОСТІ СИНТЕЗУ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПОКРИТТІВ БАГАТОКОМПОНЕНТНИМИ СПЛАВАМИ

Ненастіна Т. О., Сахненко М. Д., Корогодська А. М.

ВСТУП

Сталий розвиток сучасної промисловості передбачає використання матеріалів, що поєднують підвищений рівень функціональних властивостей, зокрема мікротвердість, зносо- і корозійну стійкість, каталітичні та магнітні властивості. Незважаючи на цілий ряд технічних проблем, споживчі переваги покриттів сплавами і композитами з металевою матрицею, порівняно з монометалевими аналогами, обумовлюють перспективи їх широкого застосування. Об'єктивна необхідність розробки і впровадження аморфних і наноструктурованих покриттів сприяє трансформації практичної гальванотехніки, сучасним трендом якої став поступовий перехід від монометалевих до багатокомпонентних структур.

Особливу увагу дослідників привертають покриття сплавами металів тріади заліза з тугоплавкими елементами (W, Mo та ін.) та композити на їх основі, що надають можливість створення технологій покриттів, функціональні властивості яких істотно перевищують характеристики індивідуальних металів. Реалізація в тонких шарах покриттів комплексу функціональних властивостей відкриває перспективи для розширення сфер їх практичного застосування, зокрема, здійснити заміну токсичного хромуювання, створити ефективні електрокаталітичні і фотокаталітичні матеріали більш доступні та менш вартісні порівняно із традиційними платинідами, магнітні плівки з підвищеним корозійним і механічним опором та ін.

Незважаючи на достатню кількість представленої у науково-технічній літературі інформації щодо створення покриттів сплавами металів тріади заліза з тугоплавкими компонентами, більшість з них присвячена бінарним сплавам. Вагомий внесок у дослідження бінарних сплавів зроблено А. Васько, В.С. Кублановським¹, О.Л. Берсіровою²,

---

¹ Kublanovsky V. S., Yapontseva Yu. S. Electrocatalytic Properties of Co-Mo Alloys Electrodeposited from a Citrate-Pyrophosphate Electrolyte. *Electrocatalysis*. 2014. Vol. 5, Is. 4. P. 372–378. <https://doi.org/10.1007/s12678-014-0197-y>

² Gromova V. A., Yapontseva Y. S., Bersirova O. L., Kublanovsky V. S. The influence of electrolyte composition on the corrosion properties of Co-Mo electrolytic alloys. *Metallofizika i Novishie Tekhnologii*. 2006. Vol. 28. P. 5019–5026.

Ф.І. Даниловим (Україна), О.І. Дикусаром, Н.І. Цинцару (Молдова)³, E.J. Podlaha-Murphy (США)⁴, Н. Cesiulis⁵ (Литва), E. Gómez, E. Pellicer, E. Vallés (Іспанія), Н. Feng-jiao, L. Jing-tian, L. Xin (Китай)⁶ та ін.

Проте, відсутність в наукових колах єдиного уявлення щодо механізму співосадження металів тріади заліза з d^4 -елементами та дисперсними частинками, як і чітких алгоритмів проектування і дизайну наноструктурованих тонкоплівкових матеріалів з наперед заданим рівнем споживчих властивостей віддзеркалюють сенс науково-практичної проблеми створення гальванічних покриттів, зокрема тернарними сплавами і композитами, з комплексом найбільш затребуваних каталітичних, магнітних, захисних і механічних характеристик. Саме на таких засадах в теперішній час мають вирішуватись завдання з розвитку підприємств промислового комплексу України, її економічна та енергетична незалежність, стабілізація екологічного стану довкілля в районах зі зруйнованою або знищеною за російської навали інфраструктурою.

Розв'язання поставлених завдань вимагає ретельного дослідження іонних рівноваг у розчинах електролітів і перевірки робочої гіпотези щодо можливості катодного синтезу багатокомпонентних композитів з агрегативно стійких і стабільних розчинів електролітів завдяки утворенню зміцнювальної фази оксидів безпосередньо у електродному процесі. Таке припущення ґрунтується на відомій інформації про стадійне відновлення оксометалатів (вольфраматів і молібдатів) при катодній поляризації, яке до того ж є спряженим із реакціями відновленням металів рудини феруму.

1. Формальна кінетика катодних процесів сумісного/спряженого відновлення кобальту, молібдену, вольфраму і цирконію

Для обґрунтування раціонального складу електролітів та режимів електролізу необхідно встановлення кінетичних закономірностей сумісного розряду металів у сплави або композиційні покриття. Для

---

³ Tsytsaru N., Bobanova J., Ye X., Cesiulis H., Dikusar A., Prosycevas I., Celis J.-P. Iron-tungsten alloys electrodeposited under direct current from citrate-ammonia plating baths. *Surface and Coatings Technology*. 2009. Vol. 203, Iss. 20–21. P. 3136–3141. <https://doi.org/10.1016/j.surfcoat.2009.03.041>

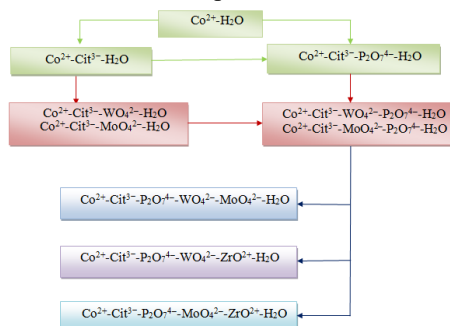
⁴ Cesiulis H., Xie X. G., Podlaha-Murphy E. Electrodeposition of Co-W Alloys with P and Ni. *Materials Science (Medziagotyra)*. 2009. Vol. 15, No. 2. P. 115–122.

⁵ Tsytsaru N., Cesiulis H., Pellicer E., Celis J.-P., Sort J. Structural, magnetic, and mechanical properties of electrodeposited cobalt-tungsten alloys: Intrinsic and extrinsic interdependencies. *Electrochimica Acta*. 2013. Vol. 104. P. 94–103. <https://doi.org/10.1016/j.electacta.2013.04.022>

⁶ Yang H. H., Myung N. V., Yee J., Park D.-Y., Yoo B.-Y., Schwartz M., Nobe K., Judy J. W. Ferromagnetic Micromechanical Magnetometer. *Sensors and Actuators A: Physical*. 2002. Vol. 97–98. P. 88–97. [https://doi.org/10.1016/S0924-4247\(01\)00809-3](https://doi.org/10.1016/S0924-4247(01)00809-3)

встановлення механізму катодного процесу мають бути розраховані кінетичні параметри і критерії, на підставі чого зроблені висновки про послідовність стадій і природу лімітуючої стадії катодного відновлення кобальту з молібденом, вольфрамом і цирконієм з розчинів цитратно-дифосфатних електролітів. Застосування системного підходу до аналізу кінетичних закономірностей у багатокомпонентних системах передбачає аналіз закономірностей відновлення індивідуальних сплавотвірних компонентів з послідовним ускладненням системи шляхом додавання частинок співосаджуваних металів і варіювання лігандів. Тому механізм формування композитів і сплавів кобальту доцільно встановлювати за наступною схемою (рис. 1).

Дослідження катодних процесів на сталевих електродах в системах $\text{Co}^{2+}\text{-H}_2\text{O}$, $\text{Co}^{2+}\text{-Cit}^{3-}\text{-H}_2\text{O}$, $\text{Co}^{2+}\text{-P}_2\text{O}_7^{4-}\text{-H}_2\text{O}$, $\text{Co}^{2+}\text{-Cit}^{3-}\text{-P}_2\text{O}_7^{4-}\text{-H}_2\text{O}$ розглянуті в багатьох роботах⁷. Систему $\text{Co}^{2+}\text{-Cit}^{3-}$ вивчено у роботі⁸, і виходячи іонних рівноваг і визначених кінетичних параметрів^{9,10} встановлено внесок хімічної стадії дисоціації комплексних іонів, а лімітуючою стадією процесу відновлення кобальту з цитратних комплексів є приєднання 2-х електронів.

Рис. 1. Схема дослідження кінетичних закономірностей сплавотворення кобальту з молібденом, вольфрамом та цирконієм

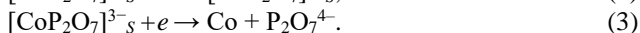
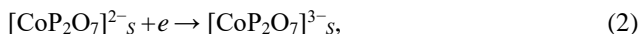
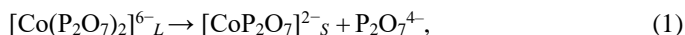
⁷ Cesiulis H., Budreikaz A. Electroreduction of Ni(II) and Co(II) from Pyrophosphate Solutions. *Materials science (Medžiagotyra)*. 2010. Vol. 16, No 1. P. 52–56.

⁸ Гапон Ю. К., Ненастіна Т. О., Ведь М. В., Сахненко М. Д. Визначення констант нестійкості комплексних сполук вольфраму // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доповідей XXIV міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18-20 травня 2016 р.). Харків: НТУ «ХПІ», 2016. С. 211.

⁹ Гапон Ю. К., Ненастіна Т. А., Сахненко Н. Д., Ведь М. В. Закономірності образования комплексов кобальта. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Хімія, хімічна технологія і екологія*. Харків, 2014. № 51 (1093). С. 136–140.

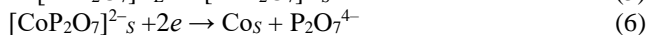
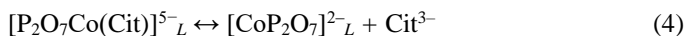
¹⁰ Gromova V. A., Yarpontseva Y. S., Bersirova O. L., Kublanovsky V. S. Influence of Structure of Electrolyte on Corrosion Properties of Electrolytic Alloys of Co-Mo. *Metallofizika i noveishie tekhnologii*. 2006. Vol. 28. P. 83–90.

Катодні поляризаційні залежності відновлення кобальту з дифосфатного електроліту тотожні з вольтамперограмами, отриманими для цитратних електролітів, але необхідно врахувати ступінчастий характер відновлення частинок $[\text{Co}(\text{P}_2\text{O}_7)_2]^{6-}$. Таким чином, механізм відновлення кобальту у системі $\text{Co}^{2+}\text{-P}_2\text{O}_7^{4-}\text{-H}_2\text{O}$ за різних концентрацій дифосфату можна надати сукупністю стадій в яких індекси ( )_L та ( )_S означають частинки в розчині та на поверхні електроду, відповідно.

При додаванні до системи $\text{Co}^{2+}\text{-Cit}^{3-}\text{-H}_2\text{O}$ дифосфат-іону характер поляризаційних залежностей змінюється. Стаціонарні потенціали сталевого електроду за присутності в розчинах цитрат- та дифосфат-іонів набувають більш негативних значень порівняно з системами $\text{Co}^{2+}\text{-H}_2\text{O}$ та $\text{Co}^{2+}\text{-Cit}^{3-}\text{-H}_2\text{O}$.

Сукупність отриманих експериментальних даних, з урахуванням іонних рівноваг у системі $\text{Co}^{2+}\text{-Cit}^{3-}\text{-P}_2\text{O}_7^{4-}\text{-H}_2\text{O}$, констант нестійкості дифосфатних, цитратних і змішаних комплексів кобальту та представлених в науковій літературі результатів¹¹, дозволяє стверджувати, що відновлення кобальту з цитратного-дифосфатного електроліту відбувається переважно зі змішаних $[\text{P}_2\text{O}_7\text{Co}(\text{Cit})]^{5-}$ комплексів ($K_{\text{н}} = 2,5 \cdot 10^{-10}$) і може бути репрезентовано як комплекс послідовних реакцій:

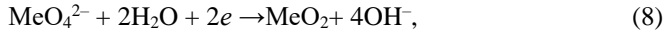
в яких індекс ( )_{КГ} означає частинки у кристалічній ґратці.

2. Електрохімічна поведінка систем

$\text{Co}^{2+}\text{-Cit}^{3-}\text{-WO}_4^{2-}(\text{MoO}_4^{2-})\text{-H}_2\text{O}$, $\text{Co}^{2+}\text{-Cit}^{3-}\text{-WO}_4^{2-}(\text{MoO}_4^{2-})\text{-P}_2\text{O}_7^{4-}\text{-H}_2\text{O}$

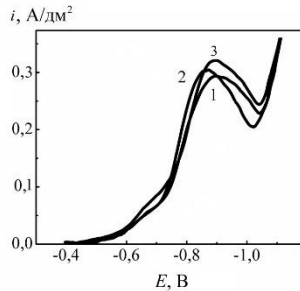
Катодне відновлення вольфрамат- та молібдат-іонів (Me – Mo або W) є багатостадійним процесом:

¹¹ Donten M. Bulk and surface composition, amorphous structure, and thermocrystallization of electrodeposited alloys of tungsten with iron, nickel, and cobalt. *Journal of Solid State Electrochemistry*. 1999. Vol. 3, Iss. 2. P. 87–96. <https://doi.org/10.1007/s100080050133>

і, найчастіше завершується першою стадією утворення оксиду молібдену або вольфраму, який блокує поверхню через вищий питомий опір ($8,8 \cdot 10^7$ Ом·м) порівняно із металевим осадом. Цим і пояснюється наявність на поляризаційних залежностях хвилі, а не піку, і зниження граничного струму¹².

В системі Co^{2+} - Cit^{3-} - WO_4^{2-} - H_2O , на відміну від Co^{2+} - Cit^{3-} - H_2O , на поляризаційних залежностях з'являються піки, висота яких практично не залежить від концентрації вольфраматів, а діапазон потенціалів знаходиться у межах $-(0,8-0,9)$ В (рис. 2).

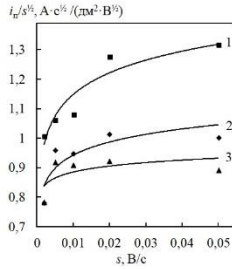

Рис. 2. Катодні вольтамперограми в розчинах складу, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,01$; $\text{WO}_4^{2-} - 0,002$ (1), $0,005$ (2), $0,01$ (3); $s = 1 \cdot 10^{-2}$ В/с

Достатньо чіткий пік вольтамперограми системи Co^{2+} - Cit^{3-} - WO_4^{2-} - H_2O вказує на спряжений процес відновлення металів, яке відбувається з нестійкого комплексу $[\text{WO}_4\text{Co}(\text{Cit})]^{3-}$. Підтвердженням цього є зростання густини струму піку порівняно с системою Co^{2+} - Cit^{3-} - H_2O , яке супроводжується зсувом потенціалів піку та напівпіку в позитивному напрямку. Розраховані значення добутку коефіцієнта перенесення на число електронів αz (табл. 1), як і характер залежності $i_p / \sqrt{s} - s$ (рис. 3), свідчать про необоротність катодного процесу.

Залежності характеристичного критерію $i_p / \sqrt{s}$ (рис. 3) та густини струму піку від швидкості сканування потенціалу, що має лінійний характер та виходить з початку координат, свідчать про гальмування попередньої хімічної реакції при всіх концентраціях вольфрамат-іонів.

¹² Козяр М., Гапон Ю., Глушкова М., Ненастіна Т., Сахненко М., Вєдь М. Дослідження кінетики сумісного розряду кобальту з тугоплавкими металами // *Львівські хімічні читання-2015* : тези доповідей XV наукової конференції (м. Львів, 24-27 травня 2015 р.). Львів, 2015. С. 173.

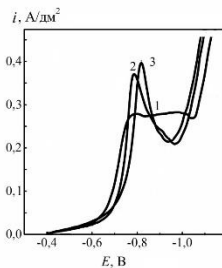

Рис. 3. Залежність характеристичного критерію $i_p / \sqrt{s}$ співвідношення кобальту і вольфраму від швидкості розгортки потенціалу з розчину, моль/дм³: Co^{2+} – 0,01; Cit^{3-} – 0,01; WO_4^{2-} – 0,002 (1), 0,005 (2), 0,01 (3)

Характеристичні критерії відновлення, зокрема Семерано $X_s = 0,5$ і концентраційний $X_c = 1$ (табл. 1), свідчать про гальмування реакції розряду. Концентраційні залежності i_p / c та i_p від концентрації вольфрамат-іонів підтверджують гальмування попередньої хімічної реакції.

Катодні поляризаційні залежності відновлення кобальту з вольфрамом/молібденом у сплав в присутності цитрат-іонів характеризуються наявністю одного піку в дослідженому інтервалі потенціалів (рис. 4).

Зсув потенціалу E_p системи Co^{2+} – Cit – MoO_4^{2-} (WO_4^{2-}) в позитивний бік по відношенню до потенціалу піку двоконпонентної системи Co^{2+} – Cit вказує на те, що відновлення металів є спряженим процесом і відбувається з гетероядерного комплексу $[\text{CoCitMo(W)O}_4]^{3-}$. Підтвердженням цього є зростання густини струму піку з ростом концентрації молібдат- /вольфрамат-іонів, яке супроводжується зсувом потенціалів піку та напівпіку в позитвному напрямку.

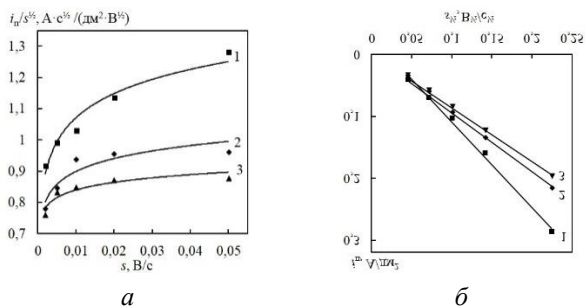

Рис. 4. Катодні вольтамперограми сталевго електроду на фоні 1М Na_2SO_4 в розчинах складу, моль/дм³: Co^{2+} – 0,01; Cit^{3-} – 0,01; MoO_4^{2-} – 0,002 (1), 0,005 (2), 0,01 (3); $s = 1 \cdot 10^{-2}$ В/с, $T = 293$ К

Хід залежностей $i_{\text{п}}-\sqrt{s}$ та $i_{\text{п}}/\sqrt{s}-s$ (рис. 5) при варіюванні концентрацій MoO_4^{2-} -іонів, як і значення αz та критерію Семерано X_s , свідчать про необоротність процесу і адсорбцію продукту реакції.

Характеристичні кінетичні критерії реакції відновлення кобальту та молібдену/вольфраму з цитратних комплексів змінюються зі збільшенням концентрації молібдену/вольфраму, що вказує на гальмування стадії розряду.

Значення концентраційного критерію X_c (табл. 1), як і характер залежностей в координатах $i_{\text{п}}-c$, вказують на попередню хімічну реакцію, внесок якої у загальний катодний процес зростає зі збільшенням концентрації молібдат-іонів у розчині, а концентраційна залежність $i_{\text{п}}/c$ підтверджує припущення про наявність хімічної стадії. Густина струму піку в діапазоні низьких концентрацій не залежить від концентрації, що також вказує на адсорбцію реагенту та продукту.

Рис. 5. Залежність характеристичного критерію $i_{\text{п}} / \sqrt{s}$ (а) і густини струму піка $i_{\text{п}}$ (б) співосадження кобальту і молібдену від швидкості розгортки потенціалу на фоні 1М Na_2SO_4 з розчину, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,01$; $\text{MoO}_4^{2-} - 0,002$ (1), 0,005 (2), 0,01 (3)

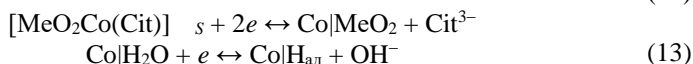
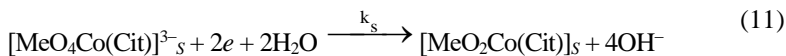
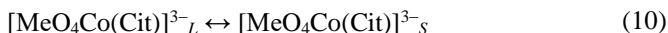
Таблиця 1

Кінетичні параметри катодних реакцій в системі $\text{Co}^{2+}-\text{Cit}^{3-}-\text{MoO}_4^{2-}(\text{WO}_4^{2-})-\text{H}_2\text{O}$ (c , моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,01$; $\text{Na}_2\text{SO}_4 - 1$)

$c(\text{MoO}_4^{2-})$, моль/дм ³	E_c , В	αz	X_s	X_c		
0,002	-0,38	0,43	0,65	1,0		
0,005	-0,36	0,47				
0,01	-0,35	0,53				
$c(\text{WO}_4^{2-})$, моль/дм ³						
0,002	-0,38	0,79				
0,005	-0,36	0,94				
0,01	-0,35	0,79				

Оскільки при співосажденні вольфрам та молібден виявляють антагонізм один до одного, їхнє відновлення відбувається з окремих комплексних сполук складу $[\text{WO}_4\text{Co}(\text{Cit})]^{3-}$ та $[\text{MoO}_4\text{Co}(\text{Cit})]^{3-}$.

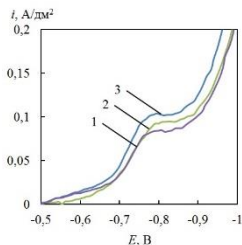
Таким чином, на підставі аналізу сукупності даних і характеру поляризаційних залежностей можна зробити висновок про гальмування стадії перенесення заряду, ускладненої адсорбцією продукту і попередньою хімічною реакцією. Вищенаведені чинники є підставою для висновку, що процес співвідновлення кобальту з вольфрамом або молібденом відбувається, як послідовний перебіг реакцій:

Стационарні потенціали в розчинах Co^{2+} - Cit^{3-} - $\text{P}_2\text{O}_7^{4-}$ - WO_4^{2-} - H_2O зсуваються в бік значень $-0,7$ – $0,8$ В порівняно із системою Co^{2+} - Cit^{3-} - WO_4^{2-} - H_2O . Піки на поляризаційних залежностях вироджуються в хвилі, густини струму яких зменшується у 2 рази (рис. 6). Нахил вольтамперограм стає більш пологим, що вказує на уповільнення стадії розряду та адсорбційне ускладнення процесу.

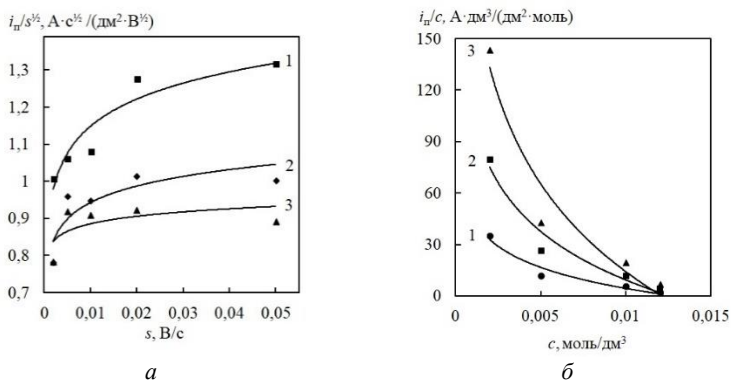
Розраховані значення αz та критерію Семерано X_s (табл. 2), як і суттєве зменшення αz при збільшенні концентрації WO_4^{2-} -іонів, вказують на гальмування стадії перенесення заряду, тобто необоротність катодного процесу. Втім зростання αz для досліджуваної системи порівняно із Co^{2+} - Cit^{3-} - MO_4^{2-} - H_2O свідчить про сумісне відновлення кобальту і тугоплавкого металу принаймні до проміжного оксиду.

Хід залежностей $i_{\text{п}} - \sqrt{s}$ та $i_{\text{п}}/\sqrt{s} - s$ (рис. 7) при варіюванні концентрацій WO_4^{2-} -іонів свідчать про гальмування адсорбційних процесів.

Рис. 6. Катодні вольтамперограми сталевго електроду на фоні 1М Na_2SO_4 в розчинах складу, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,01$; $\text{P}_2\text{O}_7^{4-} - 0,02$; $\text{WO}_4^{2-} - 0,002$ (1), $0,005$ (2), $0,01$ (3); $s = 1 \cdot 10^{-2}$ В/с, $T = 293$ К

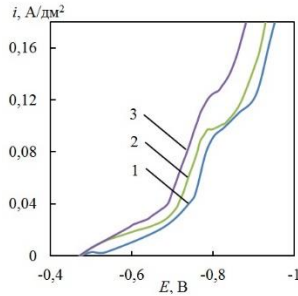
Рис. 7. Залежність характеристичного критерію $i_n / \sqrt{s}$ (а) співосадження кобальту і вольфраму від швидкості розгортки потенціалу в розчинах складу, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,01$; $\text{P}_2\text{O}_7^{4-} - 0,02$; при варіюванні $\text{WO}_4^{2-} - 0,002$ (1), $0,005$ (2), $0,01$ (3) та i_n / c (б) від $c(\text{WO}_4^{2-})$ в розчинах складу, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,01$; $\text{P}_2\text{O}_7^{4-} - 0,02$; $s, \text{B/c}$: 1 – $5 \cdot 10^{-3}$, 2 – $2 \cdot 10^{-2}$, 3 – $5 \cdot 10^{-2}$

При збільшенні вмісту вольфраматів у розчині до $0,01$ моль/дм³ ми спостерігаємо зростання відношення $i_n / \sqrt{s}$ при підвищенні швидкості розгортки потенціалу (рис. 7, а) і зростання критерію i_n / c за низьких концентрацій вольфрамат-аніонів (рис. 7, б), що також є підтвердженням збільшення впливу адсорбції деполаризатора на загальний катодний процес.

Залежність густини струму піку в діапазоні низьких швидкостей розгортки потенціалу є лінійною, що підтверджує припущення про гальмування адсорбції.

Таким чином, аналіз сукупності одержаних характеристичних критеріїв, як і залежності струмів піків, відбивають оборотність процесу, ускладненого адсорбцією реагенту.

Стационарні потенціали сталого електроду в розчинах Co^{2+} - Cit^{3-} - $\text{P}_2\text{O}_7^{4-}$ - MoO_4^{2-} - H_2O закономірно зсуваються в бік більш негативних значень порівняно із системою Co^{2+} - Cit^{3-} - MoO_4^{2-} - H_2O , піки на поляризаційних залежностях вироджуються у хвилі, густина струму яких знижується майже у 3,5 рази (рис. 8).

Рис. 8. Катодні вольтамперограми сталевому електроду на фоні 1М Na₂SO₄ в розчинах складу, моль/дм³: Co²⁺ – 0,01; Cit³⁻ – 0,01; P₂O₇⁴⁻ – 0,02; MoO₄²⁻ – 0,002 (1), 0,005 (2), 0,01 (3); $s = 1 \cdot 10^{-2}$ В/с, T = 293 К

Нахил вольтамперограм стає більш пологим, що свідчить про уповільнення стадії розряду та адсорбційні ускладнення процесу. Залежність $i_{\text{п}} - s$ має лінійний характер і густина струму піка зростає з ростом s , характеристичний критерій $i_{\text{п}}/\sqrt{s} - s$, як і кінетичні параметри (αz , X_s) (табл. 2) свідчать, що стадія розряду ускладнена процесом адсорбції.

Таблиця 2

Кінетичні параметри катодних реакцій у системі Co²⁺-Cit³⁻-P₂O₇⁴⁻-WO₄²⁻ (MoO₄²⁻)-H₂O (c , моль/дм³: Co²⁺ – 0,01; Cit³⁻ – 0,01, P₂O₇⁴⁻ – 0,02; Na₂SO₄ – 1), $s = 1 \cdot 10^{-2}$ В/с

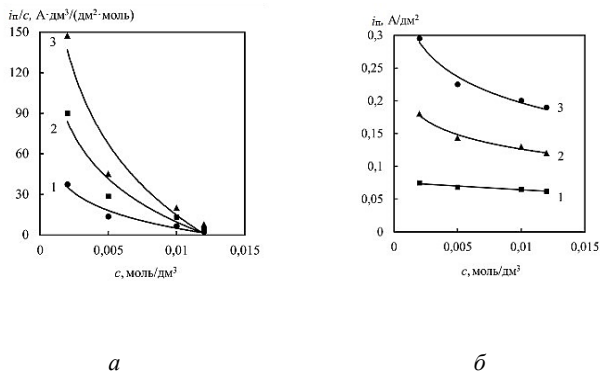
$c(\text{WO}_4^{2-})$, моль/дм ³	E_c , В	αz	X_s	X_c	
0,002	-0,48	1,29	0,65	1,0	
0,005	-0,46	1,21			
0,01	-0,45	1,04			
$c(\text{MoO}_4^{2-})$, моль/дм ³					
0,002	-0,48	1,37	0,6		
0,005	-0,46	1,39	0,55		
0,01	-0,45	1,57	0,48		

Водночас зростання αz для досліджуваної системи, порівняно із вольфрамат-вмісною, свідчить про сумісне відновлення кобальту і тугоплавкого металу, причому відновлення молібдену є більш повним порівняно із вольфрамом.

Концентраційні залежності (рис. 9) і значення концентраційного критерію X_c підтверджують гальмування адсорбції реагенту.

Таким чином, на підставі аналізу сукупності даних і характеру поляризаційних залежностей можна зробити висновок про гальмування катодного процесу на стадії розряду, ускладненої адсорбцією реагенту.

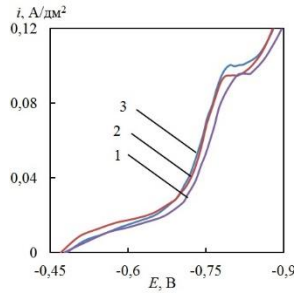
Вищенаведені чинники є підставою для висновку, що співвідношення кобальту з вольфрамом або молібденом відбувається за схемою послідовних перетворень, що включає іонні рівноваги у розчинах, утворення комплексів і поліаніонів за участі кобальту та оксометалатів MoO_4^{2-} (WO_4^{2-}).

Рис. 9. Залежність характеристичного критерію i_n / c (а) і густини струму піка i_n (б) співсаджження кобальту і молібдену від $c(\text{MoO}_4^{2-})$ на фоні 1М Na_2SO_4 у розчинах складу, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,01$; $\text{P}_2\text{O}_7^{4-} - 0,02$; $s, \text{В/с}$: 1 – $5 \cdot 10^{-3}$, 2 – $2 \cdot 10^{-2}$, 3 – $5 \cdot 10^{-2}$

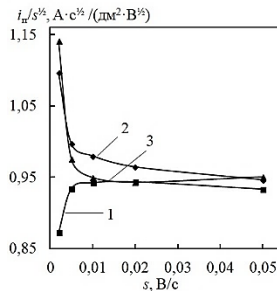
3. Електрохімічна поведінка систем $\text{Co}^{2+}-\text{Cit}^{3-}-\text{P}_2\text{O}_7^{4-}-\text{WO}_4^{2-}-\text{MoO}_4^{2-}-\text{H}_2\text{O}$, $\text{Co}^{2+}-\text{Cit}^{3-}-\text{P}_2\text{O}_7^{4-}-\text{WO}_4^{2-}-\text{ZrO}_2^{2+}-\text{H}_2\text{O}$ та $\text{Co}^{2+}-\text{Cit}^{3-}-\text{P}_2\text{O}_7^{4-}-\text{MoO}_4^{2-}-\text{ZrO}_2^{2+}-\text{H}_2\text{O}$

Поляризаційні залежності, отримані на сталевому електроді у системі $\text{Co}^{2+}-\text{Cit}^{3-}-\text{P}_2\text{O}_7^{4-}-\text{WO}_4^{2-}-\text{MoO}_4^{2-}-\text{H}_2\text{O}$ на фоні 1М розчину сульфату натрію з фіксованими концентраціями лігандів, кобальту (II) та вольфрамату і варіюванні вмісту молібдатів при швидкості розгортки потенціалу $1 \cdot 10^{-2}$ В/с (рис. 10) характеризуються наявністю хвиль граничного струму в інтервалах потенціалів від $-(0,75-0,85)$ В.

Рис. 10. Катодні вольтамперограми сталевому електроду на фоні 1M Na₂SO₄ в розчинах складу, моль/дм³: Co²⁺ – 0,01; Cit³⁻ – 0,02; P₂O₇⁴⁻ – 0,02; WO₄²⁻ – 0,002; MoO₄²⁻ – 0,001 (1), 0,0025 (2), 0,005 (3); $s = 1 \cdot 10^{-2}$ В/с

Графоаналітична обробка результатів поляризаційних вимірювань у координатах $i_n/\sqrt{s} - s$ (рис. 11) свідчить про змінення механізму співвідновлення кобальту з молібденом і вольфрамом залежно від концентрації MoO₄²⁻.

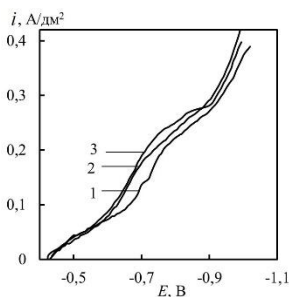

Рис. 11. Залежність характеристичного критерію $i_n / \sqrt{s}$ співвідношення Co, Mo і W від швидкості розгортки потенціалу на фоні 1M Na₂SO₄ в розчинах складу, моль/дм³: Co²⁺ – 0,01; Cit³⁻ – 0,02; P₂O₇⁴⁻ – 0,02; WO₄²⁻ – 0,002; MoO₄²⁻ – 0,001(1), 0,0025(2), 0,005(3)

Якщо концентрація молібдатів менша за вольфрамати (рис. 11, залежність 1), стадія розряду супроводжується хімічною реакцією, а при підвищенні співвідношення $c(\text{MoO}_4^{2-})/c(\text{WO}_4^{2-})$ в електроліті на користь молібдатів хімічна реакція вже передреє стадії розряду. З огляду на окисні властивості оксометалатів і стійкість відповідних комплексів можна припустити, що ця реакція асоціюється із витісненням вольфраматів молібдатами з комплексних іонів. Крім того, слід зазначити, що

уповільнена стадія розряду ускладнена адсорбцією реакційно-активних частинок, оскільки густина струму хвилі залежить від концентрацій сплавотвірних компонентів¹³. Густина струму піку не залежить від концентрації іонів MoO_4^{2-} при варіюванні швидкості розгортки потенціалу, що свідчить про відновлення молібдатів з комплексних частинок, а не вільних іонів MoO_4^{2-} та уповільнену адсорбцію реакційних частинок.

Поляризаційні залежності, отримані при введенні до складу системи сполук цирконію Co^{2+} - Cit^{3-} - $\text{P}_2\text{O}_7^{4-}$ - WO_4^{2-} - ZrO^{2+} - H_2O з фіксованими концентраціями лігандів, кобальту (II) та вольфрамату і варіюванні вмісту іонів ZrO^{2+} (рис. 12), характеризуються наявністю хвиль граничного струму в інтервалах потенціалів від $-(0,6-0,9)$ В. Залежність $i_{\text{п}}$ від швидкості розгортки потенціалу є лінійною, але не виходить з початку координат (рис. 13 а), що свідчить про необоротність процесу. Аналіз залежностей $i_{\text{п}}/\sqrt{s}$ від швидкості розгортки потенціалу (рис. 13 б), як і добутку коефіцієнта перенесення на число електронів αz та критерію Семерано X_s (табл. 3), дозволяють дійти висновку щодо необоротності процесу співвідновлення металів. Втім з рис. 13 б витікає, що залежно від концентрації ZrO^{2+} -іонів відбувається зміння гальмування окремих стадій загального катодного процесу. При співвідношенні $c(\text{WO}_4^{2-})/c(\text{ZrO}^{2+})$ як 2:1 значення $i_{\text{п}}/\sqrt{s}$ несуттєво зростає в усьому інтервалі s (рис.13, б залежність 1), а, отже, гальмування стадії розряду супроводжується уповільненою адсорбцією.

Рис. 12. Катодні вольтамперограми сталевго електроду в розчинах складу, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,02$; $\text{P}_2\text{O}_7^{4-} - 0,02$; $\text{WO}_4^{2-} - 0,002$; при варіюванні $\text{ZrO}^{2+} - 0,001$ (1), $0,005$ (2), $0,01$ (3); $s = 1 \cdot 10^{-2}$ В/с

¹³ Yar-Mukhamedova G., Ved' M., Sakhnenko N., Nenastina T. Composition Electrolytic Coatings with Given Functional Properties. *Applied Surface Science* / ed. G. Injeti. London, 2019. Chapter 5. <https://doi.org/10.5772/intechopen.84519>

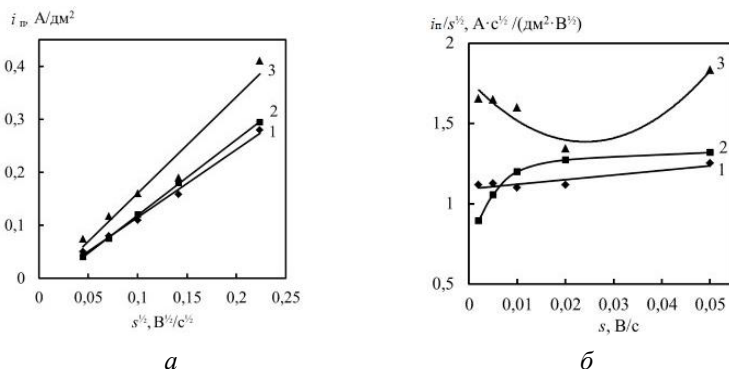

Рис. 13. Залежність характеристичного критерію $i_w / \sqrt{s}$ (а) і густини струму піка i_w (б) співсадження Co, W і Zr від швидкості розгортки потенціалу в розчинах складу, моль/дм³: Co²⁺ – 0,01; Cit³⁻ – 0,02; P₂O₇⁴⁻ – 0,02; WO₄²⁻ – 0,002; ZrO²⁺ – 0,001 (1), 0,005 (2), 0,01 (3)

Таблиця 3
Кінетичні параметри катодних реакцій в системі Co²⁺-Cit³⁻-P₂O₇⁴⁻-WO₄²⁻-ZrO²⁺(MoO₄²⁻)-H₂O (c, моль/дм³: Co²⁺ – 0,01; Cit³⁻ – 0,01, P₂O₇⁴⁻ – 0,02, WO₄²⁻ – 0,002; Na₂SO₄ – 1)

$c(\text{ZrO}^{2+})$, моль/дм ³	E_c , В	αz	X_s	X_c
0,001	-0,49	1,67	0,50	0,15
0,002	-0,46	0,87	0,49	
0,005	-0,43	0,86	0,50	
$c(\text{MoO}_4^{2-})$, моль/дм ³				
0,001	-0,42	1,46	0,6	1,0
0,0025	-0,53	1,43	0,55	
0,05	-0,57	1,54	0,54	

Підвищення концентрації іонів ZrO²⁺ відносно вольфраматів до рівня 5:2 (рис. 13, б залежність 2) приводить до посилення адсорбційних ускладнень лише в інтервалі $s=2 - 20$ мВ/с. При співвідношенні $c(\text{WO}_4^{2-})/c(\text{ZrO}^{2+})$ як 1:5 (рис. 13, а залежність 3) відбувається зміння механізму залежно від швидкості розгортки потенціалу: в інтервалі $s = 2 - 20$ мВ/с стадія розряду супроводжується хімічною реакцією, а пришвидшення сканування потенціалу посилює внесок адсорбції.

Концентраційні залежності (рис. 14) також вказують на зміння ускладнень з хімічної реакції на адсорбцію реагенту залежно від швидкості розгортки потенціалу. Крім того, слід констатувати, що до катодного процесу залучаються комплексні іони, цирконію (IV), а не вільні катіони ZrO²⁺.

Полярizaційні залежності, отримані на сталевому електроді у системі Co^{2+} - Cit^{3-} - $\text{P}_2\text{O}_7^{4-}$ - MoO_4^{2-} - ZrO_2^{+} - H_2O на фоні 1М розчину сульфату натрію з фіксованими концентраціями лігандів, кобальту (II) та молібдату і варіюванні вмісту іонів ZrO_2^{+} при швидкості розгортки потенціалу $1 \cdot 10^{-2}$ В/с (рис. 15), характеризуються наявністю хвиль граничного струму в інтервалах потенціалів від $-(0,6-0,9)$ В.

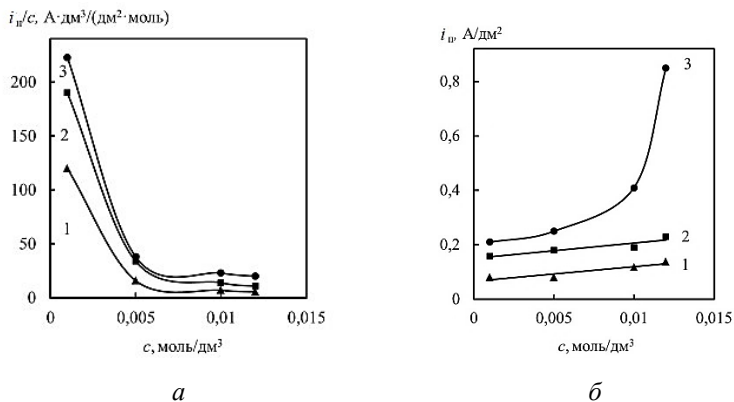

Рис. 14. Залежність характеристичного критерію i_n / c (а) і густини струму піка i_n (б) співосадження кобальту, вольфраму і цирконію від $c(\text{ZrO}_2^{+})$ в розчинах складу, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,01$; $\text{WO}_4^{2-} - 0,002$; $\text{P}_2\text{O}_7^{4-} - 0,02$; від швидкості розгортки потенціалу s , В/с: 1 – $5 \cdot 10^{-3}$, 2 – $2 \cdot 10^{-2}$, 3 – $5 \cdot 10^{-2}$

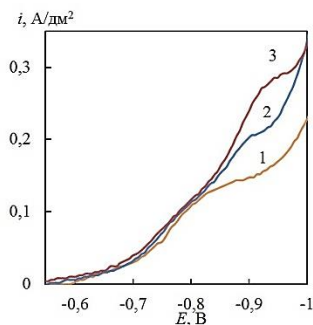
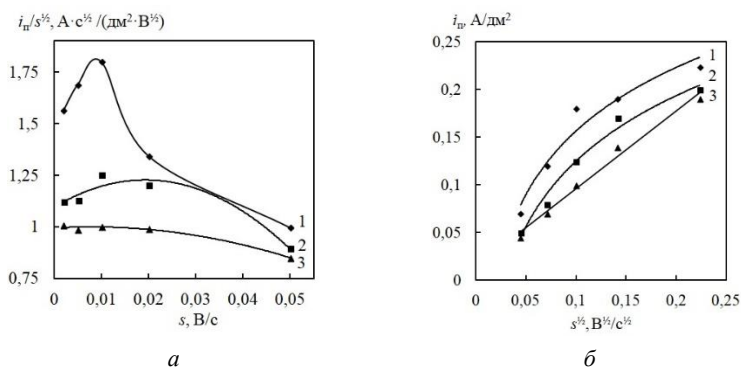

Рис. 15. Катодні вольтамперограми сталевого електроду на фоні 1М Na_2SO_4 у розчинах складу, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,02$; $\text{P}_2\text{O}_7^{4-} - 0,02$; $\text{MoO}_4^{2-} - 0,002$; $\text{ZrO}_2^{+} - 0,001$ (1), 0,005 (2), 0,01 (3); $s = 5 \cdot 10^{-3}$ В/с, $T = 293$ К

Залежність $i_n/\sqrt{s}$ від швидкості розгортки потенціалу (рис. 16 а) від концентрації ZrO^{2+} -іонів вказує на лімітуючу стадію перенесення заряду і хімічної реакції дисоціації комплексів.

Рис. 16. Залежність характеристичного критерію $i_n / \sqrt{s}$ (а) і густини струму піка i_n (б) співосадження Co, Mo і Zr від швидкості розгортки потенціалу в розчинах складу, моль/дм³:
 $Co^{2+} - 0,01$; $Cit^{3-} - 0,02$; $P_2O_7^{4-} - 0,02$; $MoO_4^{2-} - 0,002$;
 $ZrO^{2+} - 0,001$ (1), $0,005$ (2), $0,01$ (3)

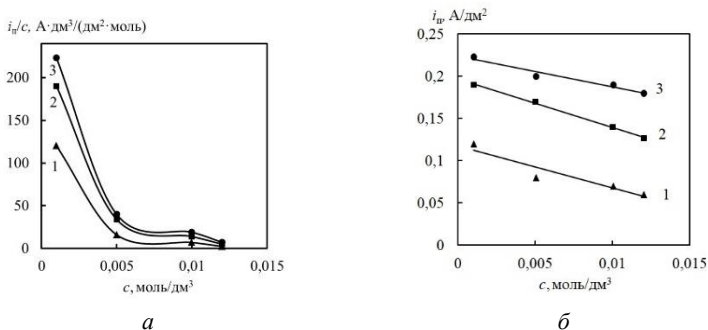
Залежність i_n від швидкості розгортки потенціалу має нелінійний характер і не виходить з початку координат (рис. 16 б). Добуток αz та критерій Семерано X_s (табл. 4), дозволяють дійти висновку щодо необоротності процесу співвідновлення металів.

Таблиця 4
Кінетичні параметри катодних реакцій в системі Co^{2+} - Cit^{3-} - $P_2O_7^{4-}$ - MoO_4^{2-} - ZrO^{2+} - H_2O (c , моль/дм³: $Co^{2+} - 0,01$; $Cit^{3-} - 0,01$; $P_2O_7^{4-} - 0,02$; $MoO_4^{2-} - 0,002$)

$c(ZrO^{2+})$, моль/дм ³	E_c , В	αz	X_s	X_c
0,001	-0,48	0,85	0,49	0,5
0,002	-0,46	1,40	0,41	
0,005	-0,45	1,81	0,46	

Концентраційні залежності (рис. 17) вказують на ускладнення хімічної реакції залежно від швидкості розгортки потенціалу.

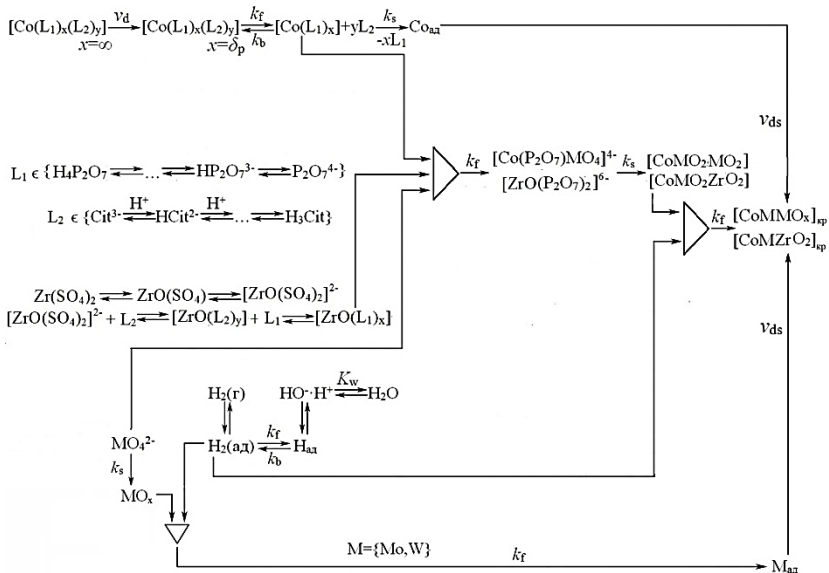

Рис. 17. Залежність характеристичного критерію i_p / c (а) і густини струму піка i_p (б) співосадження кобальту, молібдену і цирконію від $c(\text{ZrO}^{2+})$ в розчинах складу, моль/дм³: $\text{Co}^{2+} - 0,01$; $\text{Cit}^{3-} - 0,01$; $\text{MoO}_4^{2-} - 0,002$; $\text{P}_2\text{O}_7^{4-} - 0,02$; $s \cdot 10^{-3}$, В/с: 1 – 5, 2 – 20, 3 – 50

Сукупність отриманих результатів дозволяє візуалізувати механізм сумісного осадження металів у сплави і композити Co-Mo-WO_x , Co-Mo-ZrO_2 , Co-W-ZrO_2 узагальненою схемою (рис. 18), яка віддзеркалює адсорбцію інтермедіатів на поверхні катода, попередню хімічну стадію вивільнення ліганду, уповільнену стадію розряду кобальту з вольфрамом, молібденом і цирконієм, зокрема і утворення проміжних оксидів тугоплавких металів, які здатні відновлюватись ад-атомами водню з урахуванням позначень v_{ds} , v_d – швидкості поверхневої та об'ємної дифузії компонентів з розчину ($x=\infty$) до поверхні електроду ($x=0$) або реакційного шару ($x=\delta_p$); k_s , k_f , k_b – константи швидкості електрохімічних, прямих і зворотних хімічних реакцій.

Схема враховує іонні рівноваги у розчинах, а саме: реакції гідролізу, утворення комплексів і поліаніонів за участі кобальту, цирконію та оксометалатів MoO_4^{2-} (WO_4^{2-}).

Запропонована схема дозволяє окреслити шляхи керування процесами осадження сплавів і композитів на основі кобальту з тугоплавкими металами, а саме варіювання співвідношення концентрацій компонентів електроліту і режимів електролізу, які сприятимуть більш повному перебігу як хімічних, так і електрохімічних реакцій.

Рис. 18. Схема процесу осадження електролітичних композиційних покриттів на основі кобальту з тугоплавкими металами цитратно-дифосфатного електроліту

Кінетичні закономірності і стадійність процесу співвідношення окреслених металів, як і запропоновані схеми, складають підґрунтя розробки електролітів і режимів електрохімічного осадження сплавів і композитів на основі кобальту з тугоплавкими металами. Ця схема відкриває можливості для контролю процесу електроосадження у розглянутих системах шляхом варіювання способів (постійний або імпульсний струм) і параметрів поляризації для цільового синтезу покриттів сплавами або композитами заданого складу.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що в цитратних розчинах розряд кобальту з вольфрамат/(молібдат)-іонами відбувається зі змішаного комплексу складу $[\text{MO}_4\text{Co}(\text{Cit})]^{3-}$, де M – Mo або W. Введення до розчину електроліту дифосфат-іону не змінює механізм формування покриттів, а лише зменшує граничну густину струму. Встановлено, що при співвідношенні концентрацій $c(\text{Co}^{2+})/c(\text{MO}_4^{2-}) \geq 5$ уповільненими є стадії перенесення заряду і наступна хімічна реакція.

2. За результатами досліджень доведено, що катодний процес формування покривів Co-Mo-W/(WO_x), Co-Mo-Zr/(ZrO₂), Co-W-Zr/(ZrO₂) відбувається за участю комплексів [Co(P₂O₇)MeO₄]⁴⁻, [ZrO(P₂O₇)₂]⁶⁻, (де Me – Mo, W), зі стадійним відновленням оксометалатів через утворення оксидів вольфраму (молібдену) змінного ступеню окиснення з подальшим їх як електрохімічним, так і хімічним повним або частковим відновленням ад-атомами гідрогену.

3. На підставі кінетичних критеріїв обґрунтовано механізм співвідновлення кобальту з молібденом, вольфрамом та цирконієм, як сукупності спряжених реакцій за участю моно- і білігандних гетероядерних комплексів та ад-атомів водню, які надано узагальненою схемою. Ця схема відкриває можливості для контролю процесу електроосадження шляхом варіювання способів (постійний або імпульсний струм) і параметрів поляризації для цільового синтезу покривів сплавами або композитами заданого складу.

АНОТАЦІЯ

Наведено результати комплексного дослідження процесів сплавотворення в системі кобальт-тугоплавкі метали (вольфрам, молібден, цирконій) залежно від складу електролітів, співвідношення компонентів, режимів електролізу. Отримані результати складають підґрунтя до керування процесами створення покривів багатокомпонентними сплавами або композитами наперед заданого складу, а відтак, і спектру властивостей.

Встановлено кінетичні закономірності катодних процесів та характеристичні критерії, які відбивають особливості механізму спряжених і суміщених реакцій в багатокомпонентній системі. Обґрунтовано кінетичну схему катодного формування покривів сплавами і композитами з комплексних цитратно-дифосфатних електролітів, яка надає можливості для контролю процесу електроосадження у розглянутих системах шляхом варіювання способів (постійний або імпульсний струм) і параметрів поляризації для синтезу цільових покривів.

Запропоновані технологічні розробки уособлюють головну мету сучасних трендів в царині електрохімічного матеріалознавства, спрямованих на критеріальний дизайн функціональних матеріалів при повному анігілюванні емпіричних підходів. Саме на такому підґрунті мають формуватися високоефективні синергетичні сплави та smart-матеріали, як альтернатива монометалевих матеріалів, кінцевою метою застосування яких є суттєве зменшення матеріалоємності виробів, повна заміна коштовних металів, головно платинідів, та собівартості виробів, як генеральний напрям до створення конкурентоспроможної продукції.

Література

1. Kublanovsky V. S., Yapontseva Yu. S. Electrocatalytic Properties of Co-Mo Alloys Electrodeposited from a Citrate-Pyrophosphate Electrolyte. *Electrocatalysis*. 2014. Vol. 5, Is. 4. P. 372–378. <https://doi.org/10.1007/s12678-014-0197-y>
2. Gromova V. A., Yapontseva Y. S., Bersirova O. L., Kublanovsky V. S. The influence of electrolyte composition on the corrosion properties of Co-Mo electrolytic alloys. *Metallofizika i Noveishie Tekhnologii*. 2006. Vol. 28. P. 5019–5026.
3. Tsyntsaru N., Bobanova J., Ye X., Cesiulis H., Dikusar A., Prosycevas I., Celis J.-P. Iron–tungsten alloys electrodeposited under direct current from citrate–ammonia plating baths. *Surface and Coatings Technology*. 2009. Vol. 203, Iss. 20–21. P. 3136–3141. <https://doi.org/10.1016/j.surfcoat.2009.03.041>
4. Cesiulis H., Xie X. G., Podlaha-Murphy E. Electrodeposition of Co-W Alloys with P and Ni. *Materials Science (Medžiagotyra)*. 2009. Vol. 15, No. 2. P. 115–122.
5. Tsyntsaru N., Cesiulis H., Pellicer E., Celis J.-P., Sort J. Structural, magnetic, and mechanical properties of electrodeposited cobalt–tungsten alloys: Intrinsic and extrinsic interdependencies. *Electrochimica Acta*. 2013. Vol. 104. P. 94–103. <https://doi.org/10.1016/j.electacta.2013.04.022>
6. Yang H. H., Myung N. V., Yee J., Park D.-Y., Yoo B.-Y., Schwartz M., Nobe K., Judy J. W. Ferromagnetic Micromechanical Magnetometer. *Sensors and Actuators A: Physical*. 2002. Vol. 97–98. P. 88–97. [https://doi.org/10.1016/S0924-4247\(01\)00809-3](https://doi.org/10.1016/S0924-4247(01)00809-3)
7. Cesiulis H., Budreikaz A. Electroreduction of Ni(II) and Co(II) from Pyrophosphate Solutions. *Materials science (Medžiagotyra)*. 2010. Vol. 16, No 1. P. 52–56.
8. Гапон Ю. К., Ненастіна Т. О., Вєдь М. В., Сахненко М. Д. Визначення констант нестійкості комплексних сполук вольфраму // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доповідей XXIV міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18-20 травня 2016 р.). Харків: НТУ «ХПБ», 2016. С. 211.
9. Гапон Ю. К., Ненастіна Т. А., Сахненко Н. Д., Вєдь М. В. Закономерности образования комплексов кобальта. *Вісник Національного технічного університету «ХПБ». Серія: Хімія, хімічна технологія і екологія*. Харків, 2014. № 51 (1093). С. 136–140.
10. Gromova V. A., Yapontseva Y. S., Bersirova O. L., Kublanovsky V. S. Influence of Structure of Electrolyte on Corrosion Properties of Electrolytic Alloys of Co-Mo. *Metallofizika i noveishie tekhnologii*. 2006. Vol. 28. P. 83–90.

11. Donten M. Bulk and surface composition, amorphous structure, and thermocrystallization of electrodeposited alloys of tungsten with iron, nickel, and cobalt. *Journal of Solid State Electrochemistry*. 1999. Vol. 3, Iss. 2. P. 87–96. <https://doi.org/10.1007/s100080050133>

12. Козяр М., Гапон Ю., Глушкова М., Ненастіна Т., Сахненко М., Ведь М. Дослідження кінетики сумісного розряду кобальту з тугоплавкими металами // *Львівські хімічні читання-2015*: тези доповідей XV наукової конференції (м. Львів, 24-27 травня 2015 р.). Львів, 2015. С. 173.

13. Yar-Mukhamedova G., Ved' M., Sakhnenko N., Nenastina T. Composition Electrolytic Coatings with Given Functional Properties. *Applied Surface Science* / ed. G. Injeti. London, 2019. Chapter 5. <https://doi.org/10.5772/intechopen.84519>.

Information about the authors:

Nenastina Tetiana Oleksandrivna,

Doctor of Technical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Chemistry and Chemical Technology
Kharkiv National Automobile and Highway University
25, Yaroslava Mudrogo str., Kharkiv, 61002, Ukraine

Sakhnenko Mykola Dmytrovych,

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Head of the Department of Physical Chemistry
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
2, Kyrpychova str., Kharkiv, 61002, Ukraine

Korohodska Alla Mykolaivna,

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Head of the Department of General and Inorganic Chemistry
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
2, Kyrpychova str., Kharkiv, 61002, Ukraine